

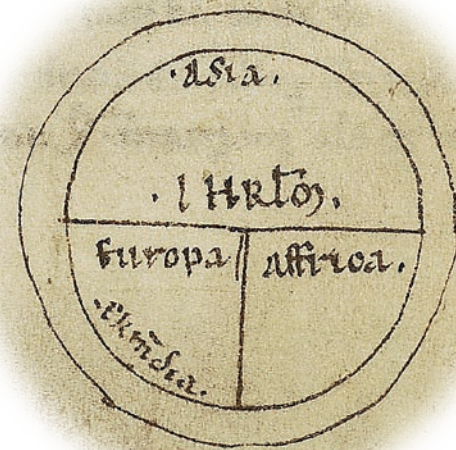
Het begin van Kennemerland

Het is een eigenaardige streek, Kennemerland (Kinheim). Nu is Kennemerland voor sommigen alleen de omgeving van Haarlem, voor anderen een bestuurlijke regio die ook delen van Westfriesland omvat. Het kerngebied van Kennemerland is echter al 6000 jaar de kuststrook van zandbanken en duinen tussen Vogelenzang en Petten. Menselijke bewoning is al vanaf het begin te traceren. Dit gebied in het westen van het land is al meer dan 5000 jaar simpelweg 'de bewoonde wereld', die zich onderscheidde van de ontoegankelijke venen in het oosten. Al vanaf de bronstijd, rond 1500 voor Chr., was bijvoorbeeld bij Velsen en Heiloo sprake van uitgestrekte terreinen die in cultuur waren gebracht, ver voordat de eerste boertjes en handelaars zich nabij Amsterdam langs de Amstel vestigden. Rond de eerste eeuw van onze jaartelling werd het gebied ten zuiden van de Oude Rijn, de Romeinse noordgrens, bewoond door Cananefaten, volgens enkelen met (te) veel fantasie een verklaring voor de herkomst van de naam Kennemerland. Kennemerland kent als vroeg bewoond deel van West-Nederland ook langdurige invloed van de mens op het landschap: extra verstuiving en beweiding in duinen, boskap en ontwatering (eerst van de venen en later ook van de duinen).

Vooraf rond Velsen, dat strategisch lag aan een toenmalige arm van de Rijn (het Oer-IJ) en in het voedselrijke Oer-IJ estuarium rond Castricum was al lang geleden volop bewoning, net als in het aangrenzende duingebied. De kern van veel huidige dorpen en steden dateert uit de vroege middeleeuwen: met name uit de periode van 600 - 800. De bevolkingsconcentratie en de eigendom van lang vergeten koningen in en langs de Oude Duinen waren ten tijde van de kerstening, vanaf circa het jaar 720, de redenen waarom Willibrord en de zijnen hier de eerste kerken stichtten. Kennemerland als streek (gouw) verschijnt in historische bronnen vanaf de 8e en 9e eeuw, de periode waarin de machtsverhoudingen werden bepaald door opkomende heersers. Friese koningen, waaronder Redbad, hadden het er in het begin van de 8e eeuw nog voor het zeggen. Daarna de Franken. De Noormannen Roric en Godfried worden in de 9e eeuw als tijdelijk heerser van Kennemerland genoemd. Het strand van Kennemerland staat vermeld in een Vikingsage van rond het jaar 850. Hun opvolgers zijn de graven van Westfriesland, later graven van Holland genoemd. Kennemerland vormde een essentieel onderdeel van hun machtsbasis, zij kregen het gebied in leen van Frankische machthebbers en werden tot 1100 in Egmond begraven. De 'pagus' (gouw) Kennemerland heeft door de eeuwen heen geen vaste grens. Wat helder is: de stabiele duinkust van Noord-Holland uit de middeleeuwen vormt de ruggengraat. Oudste noordgrens: de Zijpe, een afwatering benoorden Petten; oudste zuidgrens: de Haarlemmerhout, eens onderdeel van een grensbos met Rijnland. De oostgrens van Kennemerland bestond uit moerassen en meren als Wijkermeer en Haarlemmermeer: vanaf de middeleeuwen ontgonen, nu polders. Inmiddels raken in Zuid-Kennemerland de polders oostwaarts tot Amstelland bebouwd en is Schiphol alomtegenwoordig. Ten noorden van het Noordzeekanaal liggen tot aan de IJsselmeerkust dorpen, polders en natuur in wat nu 'Nationaal Landschap Laag Holland' heet. In het noordoosten grenst Kennemerland aan West-Friesland. Middeleeuwse jaarboeken van de abdi van Egmond, de Annales, berichten van eeuwenlang gedonderjaag tussen zuidelijke machthebbers en Westfriezen, die meer dan eens optrokken naar Alkmaar en Haarlem.

De naam Kennemerland

In de 8e en 9e eeuw wordt de gouw *Kinheim* meerdere malen genoemd. Wanneer de Noorman Godfried in 882 van keizer Karel III het voormalige leengoed van Roric in leen krijgt, wordt dit beschreven in de annalen van het benedictijner klooster te Fulda, Duitsland: "comitatus et beneficia quae Rorich Nordmannus Francorum regibus fidelis in Kinnin tenuerat" (de graafschappen en beneficiën die de aan de Frankische heersers getrouwe Noorman Roric in Kinnin in leen hield). De naam Kennemerland verschijnt in 1180 in de Egmondse jaarboeken als *Kinnemaria*. Uit die tijd dateert 'de oudste kaart van Kennemerland', een afbeelding waarin Egmond naast Jeruzalem als een centrum van de toenmalige wereld te zien is.

Een wereldkaart volgens Sallustius met Azie, Europa en Afrika. In het hart het (afgekorte) woord voor Jeruzalem. Rechtsonder 'Ekmda': Egmond. Afbeelding afkomstig uit een middeleeuws handschrift van een monnik uit Egmond, circa 1200.

Samenhang in Kennemerland

Heel Kennemerland was eens deel van het vroegmiddeleeuwse Friestalige gebied Frisia. Dat blijkt onder meer uit oude plaatsnamen als Vroonlo bij Alkmaar (open bos van de Friese vorst). Veel plaatsnamen hebben Friese elementen, zoals alle namen op *um* of *em* (woonplek), van Haarlem tot Bakkum. Ook Friese persoonsnamen zijn terug te vinden, zoals *Heimezen* in het geval van Heemskerk. De Lex Frisorum (de wet der Friezen) werd rond 800 door Karel de Grote vastgelegd en gold ook in Kennemerland. Edelen, die van het graafschap Holland gebiedsdelen in leen kregen (en er ook recht spraken), bouwden versterkte huizen op de overgang van droge duinlandschappen en het nattere achterland, later gingen deze op in burchten of vestingen. De Brederodes hadden zo'n burcht bij Santpoort, in de omgeving van Heemskerk leefden onder anderen de edelen van Heemskerk en van Haarlem. Ook bij Egmond waren er heren en later graven van Egmond: tot aan Lamooraal, die in 1568 in Brussel door de Spaanse koning Filips II werd onthoofd.

Kenmerkend voor heel Kennemerland zijn de Heerewegen, waarvan we nu nog fragmenten terugvinden maar die eens in allerlei vertakkingen de verbindingswegen waren. Kenmerkend zijn ook de zeedorpen, die al in de middeleeuwen zijn gesticht en diepgaande sporen in het landschap hebben achtergelaten.

Landgoederen

Typerende elementen voor Kennemerland in latere tijden zijn het landgoed en de buitenplaats. In de Gouden Eeuw hadden de welgestelden naast een grachtenpand vaak een buitenplaats. Er zijn oude, zoals 't Oude Hof in Bergen (17e eeuw) en een hele keten latere uit de 18e en 19e eeuw rond het Wijkermeer: het 'Zegepralend Kennemerland'. Dit betreft landgoederen als Leyduin bij Vogelenzang, Elswout bij Overveen, Beeckestein bij Velsen en Marquette bij Heemskerk. Kennemerland kan gezien worden als een bakermat van de ontwerpen voor landgoederen. Van de strakke Italiaanse en Franse Stijl tot meer vloeiende Engelse vormen. Reeksen lofdichters in de 19e eeuw lieten zich hierdoor inspireren, waaronder David Jacob van Lennep die de klassieker 'Hollandse Duinzang' schreef: een eerste uiting van Nederlandse Romantiek.

*'En de jacht ging weër blij over 't krakende mos,
En door 't wilde van duinen en dalen.*

*Nog is jacht hier genoeglijk en 't weispel in eer,
Bij wie rustig de leden wil reppen,
En met ijver geklouterd duin op en duin neer,
Zich uit moeite vermaak weet te scheppen:*

*Als de haas, hoe ook snel, door het snellere lood,
Wordt gestuit in zijn vaardige sprongen,
Of het veldhoen, verrast van een haastigen dood,
In zijn snorrende vlugt is bedwongen.'*

Stad en land

Drie steden zijn belangrijk geweest in de regionale geschiedenis. Uiteraard Haarlem, de enige stad die zich als 'Kennemer' afficheert. Het duinlandschap nabij Haarlem was in de middeleeuwen in bezit van de Heren van Brederode. De invloed van Haarlem lag dan ook in de sfeer van de regionale economie. Haarlem had bijvoorbeeld een grote vraag naar helder water, eerst voor bierbrouwerijen en blekerijen en later voor de drinkwaterwinning. Bij stedelijke uitbreidingen was duinzand zeer gewild – duineigenaren maakten zo hun bezit te gelde.

De tweede stad is Alkmaar, op de grens van Kennemerland en West-Friesland. In de gouden eeuw was Alkmaar economisch sterk, met een grote invloed op de polders in de omgeving van waaruit men kaas en andere zuivelproducten naar de Kaasstad aanvoerde. Invloed op het duinlandschap was er veel minder, zo lagen de bezitsverhoudingen niet. De derde stad, die deze streek wellicht meer nog dan Haarlem heeft bepaald, is Amsterdam. Het hoogtepunt van die invloed ligt wellicht in de 18e en 19e eeuw. Rijke burgers vestigden zich aan de duinrand en kregen grote delen van het duin in bezit, zoals het geslacht van de Borski's (het landgoed Elswout en het duin bij Bloemendaal). De regentenfamilie Van Lennep woonde beurtelings hun landgoed 't Manpad en een huis aan de

Keizersgracht en stond aan de basis van de hoofdstedelijke waterwinning. Ook noordelijker waren het vaak Amsterdamse geslachten, die de bestuurlijke toon zetten, zoals de Geelvincks en de familie Six, die de duinen ten noorden van Egmond bezat (tot 1992). Amsterdam als bestuurlijke macht is diep in Kennemerland gedrongen bij het mogelijk maken van de aanleg van het Noordzeekanaal (gereed in 1876). De belangen van de Amsterdamse haven wogen zwaarder dan die van de boertjes in de Breesaap. Dat Velsen een cultuurhistorische parel zonder weerga was, had geen gewicht in het politieke landschap van die tijd. In diezelfde eeuw verwierf Amsterdam, op initiatief van onder anderen Jacob van Lennep, als eerste een deel van het duingebied voor drinkwaterwinning. Door het schone water werd de cholera in de stad bedwongen. Nog steeds beslist de Amsterdamse gemeenteraad hoe het beheer van haar waterleidingduinen eruit ziet en of de aanwas van damherten nog wel verantwoord is. Na de Tweede Wereldoorlog stond Amsterdam mede aan de basis van het Nationale Park de Kennemerduinen, vanuit een sociaal-democratisch getinte zorg voor recreatiemogelijkheden van de stedeling. Ook de koloniehuzen voor ziekelijke stadskinderen in de zeedorpen ontstonden door een grootstedelijke impuls. En op Camping Bakkum is de voertaal al meer dan vijftig jaar licht Jordanees.

Kennemerland tussen armoede en overwoekering

Kennemerland heeft grootstedelijke benen, een industriële navel en een meer landelijke romp en kop. Zuid-Kennemerland is vaak fraai getekend door rijke stedelingen en hun buitenplaatsen, met als resultaat een gordel van landgoederen aan de binnenduinrand. Een gordel die zich door diverse overwoekeringen nog maar ten dele laat herkennen. In de zuidelijke duinen verschenen recreatieve speeltjes van de vroegere stedeling: renbanen. Verdwenen in de Amsterdamse Waterleidingduinen en Landgoed Oud Woestduin; uit de hand gelopen bij Zandvoort. Ook uitzichtduinen met mooie koepeltjes erop, zoals de Blauwe trappen bij Santpoort, de Belvédère op Leyduin en de Kruisberg bij Heemskerk, hoorden bij het oude landschapsbeeld. Met de veranderingen in het landschap verdwenen veel uitzichten. Maar nieuwe kwamen: zoals de Kerf in Schoorl.

In het historisch zeer rijke midden, van Velsen tot Beverwijk, zijn cultuurhistorie en natuur in gelijke mate geweld aangedaan en is veel teruggedrongen tot boeken en herinneringen. Wat eens een Koningsweg was van een Frankische heerser, is nu een verrommelde winkelstraat. Alsof een projectontwikkelaar het Lange Voorhout in Den Haag heeft omgebouwd tot koopgoot. Behalve één rijksmonument, de kerk, is heel middeleeuws Heemskerk door de vooruitgang onder de voet gelopen. Evenzo in Castricum. Toch zijn in Noord-Kennemerland veel oorspronkelijke dijkjes en wegen aanwezig. Het mientenlandschap met duingraslanden is ook een echo van de middeleeuwen, uit een tijd dat delen van het landschap gezamenlijk in gebruik waren. Waar er door de eeuwen heen bittere armoede was, van Castricum tot Schoorl, is er minder op de schop gegaan en enkele vroeg-middeleeuwse landbouwkernen, de geesten, zijn nog herkenbaar. Kennemerland: een verhoudingsgewijs arm en agrarisch noorden, een rijk en stedelijk zuiden en een proletarisch midden.